Den Cruydeboeck

Dat es Van der cruyden gheslacht/ natuere/ cracht ende Werckinghe.

Dat seste en laetste deel.

1567

DEr hoochgheborene alderdoorluchtichste Coninghinne ende Vrouwe/ Vrouw Marie Coninghinne Duwagiere van Hungeren ende Beemen &c. Gouuernante der L. N. Neerlanden toeghescreuen.

Duer Doctor Rembert Dodoens.

Dat seste ende laetste deel

Des Cruydeboecks / van der boomen / haghen / ende alle houtachtighe ghewassen / en van huerder vruchten / gummen ende sapen ondersceet / fatsoen / naem / natuere / cracht ende werckinghe.

Duer D. Rembert Dodoens.

Van Roosen Cap. j.

¶ Tgheslacht.

Roosen sijn veelderleye van gheslachte / van den welcken die sommige tamme ende welrieckende Roosen sijn diemen in die houē plant / ende sommighe wilde Roosen aen die canten van den velden van selfs wassende. Van den tammen Roosen vindtmen sonderlinghe drye gheslachten die in tbeghinsel van den Zoomer bloeyen / ende een dat spade in den Herfst bloeyet.

¶ Tfatsoen.

Rosa. Roosen.

1 Dierste gheslacht van tammen Roosen dat sijn die witte Roosen / die hebben langhe houtachtighe roeden ende tacken x / xij / oft xx / voeten / somtijts oock hoogher / als sy wel gheleyt worden / wassende / die tot veel plaetsen met vele scerpe hakende doornē beset sijn. Die bladeren sijn lanck van vijf oft seuen tseghen een wassende bladeren vergaert / van den welcken elck besondere / rontsomme ghelijck een saghe ghekerft ende rouw es. Tusschen die bla

deren op corte steelkens comen die knoppekens voort / met vijf bladerkens beset / daer af die twee ouer beyde sijdē ghebaert sijn / die twee niet ghebaert / ende dat vijfste maer op een sijde ghebaert. Als die knoppekens open ghegaen sijn / zoo verthoonen huer die schoone welrieckende lieflijcke Roosen / van verwen wit / in dmiddel veel geel hayrkens hebbende. Als die bloemen gheresen sijn / zoo wassen daer rondachtighe knoppekens / die als sy rijpen root worden / ende daer in leyt hert saet / tusschen wollachtich hayrkens besloten. Die wortelen van den Rooselaers sijn houtachtich met vele tacken ghelijck die wortelen van cleyne boomkens.

2 Dat tweede gheslacht van tammen roosen / dat sijn die roode roosen / ende dese sijn van bladeren / rancken / ende tackens / den witten roosen ghelijck / maer sy en wassen nemmermeer zoo hoogh / ende die rancken en worden oock zoo dick niet. Die bloemen sijn root / welrieckende den witten van fatsoene ghelijck.

3 Derde gheslacht van Roosen dat sijn die ghene diemen prouinsche Roosen nuempt / dese sijn den rooden van rancken ghelijck / maer wassen hooghер / maer niet zoo hoogh als die witte / alzoo dat sy een middel gheslacht schijnen tusschen die roode ende witte roosen / dat oock die bloemen wtwijsen / want die en sijn niet root / noch oock niet wit / maer hebben een middel verwe tusschen dat root ende wit bleeck root / ende schier incarnaet van verwen wesende / ende anders zoo sijnse den anderen Roosen ghelijck.

4 Vierde gheslacht van Roosen dat in den herfst bloeyet / es van rancxkens dunder / van bladeren ende bloemen veel minder dan die andere Roosen / maer wast schier zoo hoogh als die prouinsche Roosen. Die bloemen van desen gheslachte sijn cleyn ende enkel van verwen wit / van ruecke oock lieflijck / van fatsoene den wilden Roosen niet seer onghelijck.

5 Die wilde Roosen sijn van rouwen stekende bladeren / tacken / ende rancken met dorenen beset / den tammen Roosen ghelijck / nochtans van rancken dunder / ende van bladeren veel mindere. Die bloemen sijn oock enkel / van coluere wit / oft naer dat incarnaet treckende / ende en hebben gheenen sonderlinghen rueck. Ende als die bloemē gheresen sijn / zoo comen daer ronde knoppekens / ghelijck aen die tamme roosen ende daer in leyt dat saet oock in wollachtighe hayrkens besloten. Op desen wilden Roselaer wast dickwils een ront ghehayrt ghewas / dat van coluere wt den gruenen roodachtich es / ende dit wordt daer op ghevonden ontrent die Braeckmaent.

6 By den gheslachten van den Roosen mach oock wel ghestelt worden die welrieckende Eglantier / die van rancken ende rouwen tacken met dorenen beset / den wilden Rooselaer ghelijck es. Sijn bladeren sijn oock den selven niet seer onghelijck / maer gruender / ende van ruecke seer liefelijck. Die bloemen sijn enkel / minder dan die wilde roosen / ende daer naer wassen oock knoppekens ghelijck aen die andere Roosen / daer dat saet in leyt.

¶ Plaetse.

Die tamme Roosen ende die Eglantier / worden in die houen gheplant. Die wilde roosen wassen tot veel plaetsen van Brabant ende oock in andere landen / aen die cantē van den velden / by den grachten / ende op andere onghehoude plaetsen / tusschen die dorenen ende bremen.

¶ Tijt.

Die drye ierste gheslachten van tammen Roosen / bloeyen meest in Braeckmaent / dijsghelijcx oock die wilde Roosen ende die Eglantier. Maer die spade rooskens bloeyen in Herfstmaent / ende daer ontrent.

¶ Naem.

Die Roose wordt ghenoemt in Griecx Rhodon, In Latijn Rosa. In Hoochduytsch Rose. In Franchois Roses. Die bladeren van die bloemen worden ghenoemt in La-

tijn

tijn Folia rosarum/dat es bladeren van Roosen.

Die witte endekens van den seluen bladeren/daer mede dat sy aen die knoppen vast houwen/ende diemen af snijdt alsmen van den Roosen conserue oft syrope maeckt/heeten in Latijn Vngues rosarum/ende in Griecx Onyches ton Rhodon.

Die geele hayrkens die in dmiddel van den Roosen wassen/heeten in Griecx Anthos ton Rhodon, In Latijn Flos Rosæ/ In die Apoteken en van den Arabeuschen Weesters Anthera,dat es die bloeme van den Roosen.

Dat knoppeken van den Roosen eer sy open gaen/wordt ghenaemt Calix.

Die vijf bladerkens daer dat knoppeken ende beghinsel van den Roosen in besloten lept/heeten Cortices Rosarum/dat es scellen van den Roosen.

Die ronde knoppekēs daer die bloemen op wassen ende daer dat saet in besloten lept sijn ghenaemt in Griecx Cephalæ,ton Rhodon,In Latijn Capita Rosarum.

1 Dat ierste gheslacht van tammen Roosen/wordt ghenaemt in Italien Rosa damascena,Hier te lande Rosa alba/In Hoochduytsch Weisz Rosen / In Neerduytsch Witte Roosen/In Franchois Blance Roses. Ende dit gheslacht schijnt te wesene dat Plinius in Latijn Alabandicam Rosam nuempt.

2 Tweede gheslacht van Roosen es ghenaemt Rosa purpurea / ende Rosa rubra / In Hoochduytsch Roter Rosen / In Neerduytsch Roode Roosen. Ende onder dit gheslacht worden begrepen die Plinius Campanas,Milesias,& Spineolas naempt / onder die welcke Milesiæ Rosæ die alder bruynste Roode Roosen sijn.

3 Tderde gheslacht wordt gheheeten hier te lande Prouinsche Roosen / In Hoochduytsch Liebfarbighe Rosen / ende dese sijn by auentueren die van Plinius Prenestinæ Rosæ gheheeten sijn.

4 Tvierde gheslacht wordt gheheeten van Plinius Rosa coroneola, nv tet tijt Rosa autumnalis & Sera rosa.

5 Tvijfste gheslacht es ghenaēpt in Griecx Cynorhodon, In Latijn Rosa canina,en Rosa sylueſtris, In Hoochduytsch Wilder Rosen en Heydrosen / In Neerduytsch Wilde Roosen/In Franchois Roses sauluages. Dat vont haprich ghewas dat aen desen wilden Roselaer dicwils wast/wordt in sommighe Apoteken Bedegar ghenaempt/maer niet sonder dwalinghe/want Bedegar es die distele diemen ghemeynlick Carlina heet.

6 Tseste gheslacht van Plinius in Griecx Lychius/In Latijn Rosa græca,In Neerduytsch ende diesghelijcx oock in Franchois Eglantier.

Dirsake sijns naems ende die Historie.

DIe Roose wordt in Griecx Rhodon gheheeten/ om dat sy eenen goeden seer liefelijcken rueck oueruloedich wtgheuende es/ als Plutarchus schrijft.

Van den Roosen wordt oock ghescreuen dat sy ierstmael niet dan wit gheweest en hebben/ende dat sy root ghworden sijn van den bloede van die goddinne Venus/ dat in deser naeruolghende manieren gheschiet es.

Venus hadde lief eenen Jonghelinck Adonis/ende Mars hadde sijn liefde aen Venus gheleyt/ende siende dat Venus meer liefde droech aen Adonis/soo heeft hy Adonis ghedoot/ hopende dat Venus alsoo Adonidem vergheten soude / ende huer liefde tot hem wenden. Dit wetende Venus es met grooter haesten gheloopen om Adonis te helpen/alsoo dat sy onuersienlick gheuallen es in eenen Roselaer / daer sy huer voeten in ghequetst heeft/die seer sijn worden bloeyende/alsoo dat die Roosen heel root van den bloede sijn ghworden/ welck coluer sy noch ter ghedenckenisse van Venus behouwende sijn. Ander schrijuen/dat Venus wetende / in den Roosselaer ghesprongher es/van gramschap/om dat Mars huer lief Adonis ghedoot hadde.

Sommighe segghen dat die Roosen root sijn gheworden van den hemelschen dranck Nectar / die daer ghestort is van Cupido/doen hy aen der goden tafel spelende / den croes daer dat Nectar in was met sijnen vlueghelen om gheworpen heeft. Ende daer om seyt Philostratus/dat die Roose die bloeme van Cupido es.

¶ Natuere.

Die bladeren van den Roosen dat es van die bloeme / sijn van natueren werm ende een weynich vochtich/nochtans eensdeels tsamen treckende. Die bloeme/dat es dat geel dat in dmiddel van die Roosen wast/es drooghe ende merckelijck tsamen treckende/van dyerghelijcke natuere sijn oock die bottekens/knoppekens dat es die vruchten/ ende dat ront hayrachtich ghewas dat op den wilden Rooselaer groeyet.

¶ Cracht ende Werckinghe.

Tsap van den Roosen sonderlinghe van den alder rootsten/oft het water daer sy in gheweyckt oft ghesoden sijn/ es een van den ghebenedijden medecijnen/die camerganc A
maken ende sonder sorghe mach inghenomen worden. Dit sap oft water iaecht af met den camerganck die geele cholerijcke vochticheyt / ende opent die verstoptheyt van der leuere/die selue sterckende ende suyuerende/ ende es mits dyen goet in alle heete cortsen ende in die gheelsucht ghebruyckt.

Dat selue sap es oock goet ghebruyckt tseghen die cloppinghe ende beuinge van der B
herten/want het doet alle quade vochticheden/ die in die aderen sijn ende aen therte/ scheyden ende afgaen.

Tselue sap es oock goet ghestreken op die heete ende verhitte ooghen/ ende op alle C
heete ghebreken/sonderlinghe op dat wildt vier.

Item die Roosen cleyn ghestooten sijn goet gheleyt op die verhittingen van der bor D
sten/knaghinge ende verhitheyt van der magen/ende diesgelijcks ooc op dat wildt vier.

Die wijn daer drooghe roode Roosen in ghesoden zijn es goet tot die pijnen van den E
hoofde/ooghen/ooren/tantvleesch/blase/ersdem/ende van den vrouwelijcken leden daer aen ghestreken.

Dat geel dat in die Roosen wast dat die bloeme van die Roosen gheheeten wordt/ F
stelpt die vloet van den vrouwen/ sonderlinghe die witte ende alle bloetganck.

Die vruchten inghenomen stoppen den loop des buycx ende diesghelijcx oock alle G
bloetganck.

Die wilde Roosen seyt Plinius met beeren smout vermenght ghenesen dat wtvallen des hayrs van den hoofde daer op ghestreken. H

Dat hayrachtich ghewas van den wildē Rooselaer es goet gebruyct tsegē den steen I
ende droppelpisse/wāt het doet den steen ende dat graueel rijsen/ende dat water lossen.

Van Cistus. Cap. ij.

Tgheslacht.

CIstus es tweederleye als Dioscorides ende die ouders scrijuen /

1 Dat eene es een maniere van een cruyt daer af die figuere hier ghestelt es.

2 Dander es een houtachtich ghewas/ende daer op wordt gheuonden die vette vochticheyt die Ladanum ghenaempt wordt/daer af in tweede deel Cap. C ij. gescreuen es/ en van desen en kunnen wij die figuere nv ter tijt niet ghestellen.

Dat ierste gheslacht een maniere van een cruyt wesende / dat gheen Ladanum voort en brenght/es oock tweederleye/te weten Manneken ende Wijfken.

Tmanneken heeft roode bloemen/ende het wijfken witte/anders soo sijn sy malcanderen ghelijck.

Tfatsoen.